

Próby kodyfikacji prawa koronnego w Rzeczypospolitej szlacheckiej XV-XVII stulecia.

Attempts at Codification of the Polish Crown Law in the 'Noblemen Republic' Between the 15th and 17th Centuries

The author focuses on the activity toward the codification of old-Polish law between the 15th and 17th centuries. The Author discussed the achievements of codification that gained the official status and were included among sources of statutory law. Unfortunately, their count is not impressive; one can identify only two of them: Łaski Statut and Formula Processus. Separately, other works on codifications, undertaken from an initiative of state authorities – the General Diet (Sejm Walny) or the king, were presented. Those attempts were prominent in the first half of the 16th century but failed ultimately. Many were transformed, sometimes even against their creators' wishes, into private initiatives. Authors of individual codification projects often hoped that the General Diet would eventually accept their proposals to become the cannon of statutory law. Those plans fell apart, and individual projects were not accepted as official legal sources but were popularised in private collections. Finally, the author shortly discusses the old-Polish research on the law created during the analyzed period. They were prepared as private collections of legal acts or attempts at proper old-Polish law descriptions. They represented various content, structure, and quality. The aim of their creation was mainly practical – to serve the daily works of the justice system. The other sources analyzed by the author were particular – local and fragmentary sources of the law. Their enactments were caused by the failure of attempts to accept the complete codification of old-Polish civil and criminal law.

Zbigniew Naworski

*doktor habilitowany nauk prawnych
profesor Uniwersytetu Mikołaja Kopernika*

ORCID – 0000-0002-9773-3167

e-mail: zbig@umk.pl

Słowa kluczowe:

Rzeczpospolita szlachecka, prace kodyfikacyjne, źródła prawa urzędowe, compendia prywatne, prawo partykularne

Key words:

Noblemen Republic, works on the codification of law, official legal sources, private collections of law, particular laws

<https://doi.org/10.36128/priw.vi42.582>

Wydanie statutów Kazimierza Wielkiego nie rozwiązywało problemów kompleksowej regulacji prawa sądowego, ogólny stan prawa nie był więc zadowalający. Przypadkowe, szczegółowe regulacje zawarte w statutach i przywilejach ziemskich, uzupełniane przez prywatne spisy prawa, nie rozwiązywały problemów. W XV stuleciu coraz częściej pojawiały się głosy postulujące zastąpienie prawa zwyczajowego kodyfikacją sądowego prawa polskiego¹.

1 Jedyną kompleksową monografią dotyczącą omawianej tu problematyki, ale tylko

W XVI stuleciu nurt kodyfikacyjny wyraźnie się nasilił, jego apogeeum było związane z ruchem egzekucyjnym i jego programem², a następnie, w wyraźnie jednak mniejszym natężeniu, postulaty reformy prawa znalazły się wśród żądań uczestników rokoshu sandomierskiego.

Działania reformatorskie i ich rezultaty dotychczasowa literatura naukowa, idąc za Bogumiłem Lengnichem, dzieliła na dwie grupy: kodyfikacje urzędowe i kompendia prywatne³.

Można też wprowadzić inny podział i podzielić je w cztery grupy. Do pierwszej zaliczyć należałoby te dzieła, które uzyskały status urzędowy i weszły w skład źródeł prawa stanowionego. Były one, niestety nieliczne, bo dotyczyły statutu Łaskiego i Formuli processus.

w pierwszej połowie XVI stulecia, jest praca Wacława Uruszczaka, *Próba kodyfikacji prawa polskiego w pierwszej połowie XVI wieku* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1979). Późniejszym okresem (częściowo) zajął się Adam Moniuszko, „Postulaty zmian w ziemskim procesie koronnym a próba jego reformy na przełomie XVI i XVIII wieku” *Zeszyty Prawnicze UKSW*, z. 1 (2005): 147-173. Ogólne, rozważania na ten temat zawierają też podręczniki z historii ustroju i prawa polskiego; Wacław Uruszczak, *Historia państwa i prawa polskiego 966-1795*, (Warszawa: Wolters Kluwer, 2021), 173-190, 196-197, 258-262; Zdzisław Kaczmarczyk, Bogusław Leśnodorski, *Historia państwa i prawa Polski*, t. II, *Od połowy XV wieku do r. 1795* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1966), 17-28; Juliusz Bardach, Bolesław Leśnodorski, Michał Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego* (Warszawa: Lexis Nexis, 2009), 211-216, 275-276; Tadeusz Maciejewski, *Historia ustroju i prawa sądowego Polski* (Warszawa: C. H. Beck, 2008), 103-106; Bogdan Lesiński, Władysław Rozwadowski, *Historia prawa sądowego. Zarys wykładu* (Poznań: Ars boni et aequi, 1992), 134-139; Katarzyna Sójka-Zielińska, *Historia prawa* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1981), 67-71; Stanisław Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym, cz. I: X-XVIII w.* (Kraków: Księgarnia Akademicka-Wydawnictwo Naukowe, 1997), 139-142, 150, 160-162; Warto też zwrócić uwagę na serię monografii zainicjowaną przez prof. Karola Koranyiego: *Dawni Polscy Pisarze i Prawnicy* wydawaną w latach 50. i I poł. lat 60., w ramach której ukazało się szereg wartościowych publikacji opisujących sylwetki i twórczość czołowych pisarzy i prawników Rzeczypospolitej szlacheckiej.

- 2 Zob. Uruszczak, *Próba kodyfikacji prawa polskiego w pierwszej połowie XVI wieku*, 40-53, 78-99.
- 3 Bogumił Lengnich, *Prawo pospolite Królestwa Polskiego* (Kraków: Redakcja Kwartalnika Naukowego, 1836), 2-4.

W skład drugiej grupy weszłyby te prace kodyfikacyjne, które zostały podjęte z inicjatywy władz publicznych, sejmu lub króla – były one dominujące w I poł. XVI w. i skończyły się niepowodzeniem, przekształcając się w proce prywatne, mimo woli, a czasami nawet wbrew woli ich autorów.

Trzecia grupa to indywidualne projekty kodyfikacyjne, których autorzy mieli nadzieję, że zostaną one zaakceptowane przez sejm walny i wejdą do kanonu ziemskiego prawa stanowionego. Działania te okazały się bezskuteczne i w ostateczności także weszły do grupy kompendiów prywatnych.

Wreszcie czwartą grupę stanowiłyby dzieła prawnicze będące w założeniu prywatnymi zbiorami i opracowaniami prawa polskiego – miały one różny poziom, treść czy układ i w większym lub mniejszym zakresie były wykorzystywane w praktyce wymiaru sprawiedliwości.

Dodatkową odrębną grupę stanowiły różnorodne źródła partykularne.

Pierwsza i dwie ostatnie grupy wykraczają poza problematykę tej rozprawki, zostaną więc tylko zasygnalizowane.

Do pierwszej grupy zaliczyć należy przede wszystkim się Statut Jana Łaskiego⁴. W 1505 r. z inicjatywy sejmu radomskiego najważniejsze prawa stanowione zostały opracowane przez kanclerza koronnego Jana Łaskiego i wydrukowane w tzw. Statucie Łaskiego traktowanym w Rzeczypospolitej jako fundamentalne źródło koronnego prawa ziemskiego⁵. Miał on charakter prawa międzystanowego i starał się uwzględnić maksymalną liczbę rozmaitych źródeł prawa, stąd jego treść liczyła ponad 700 stron tekstu. Poza wstępem zawierającym tekst *Bogurodzicy* składał się on z dwóch części – w pierwszej znalazły się normy polskiego prawa publicznego i sądowego: przywileje ziemskie i generalne, statuty i dekrety królewskie, konstytucje sejmowe, umowy międzystanowe i traktaty międzynarodowe, do statutów włączony też został przywilej Bolesława Pobożnego z 1264 r. dla Żydów w wersji zatwierdzonej w 1334 r. przez Kazimierza Wielkiego. Dwa akty dotyczyły dzieścin: ordynacja biskupa krakowskiego Bodzęty z 1359 r. oraz arbitraż Jarosława z 1361 r. Wreszcie do zbioru dołączone zostały dwa krótkie zwody prawa zwyczajowego ziemi krakowskiej: *Consuetudines terrae Cracoviensis* i *Processus iuris* zawierający przepisy dotyczące postępowania sądowego

4 O samym Janie Łaskim, zob. Piotr Tańkowski, *Jan Łaski (1456-1531): kanclerz koronny i prymas Polski*, (Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 2007).

5 Zob. Wacław Uruszczak, „Commune incliti Poloniae Regni privilegium constitutionum et indultuum. O tytule i mocy prawnej Statutu Łaskiego z 1506 roku” *Zeszyty Naukowe UJ, Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej*, z. 96 (2006): 115-136; idem, *Próba kodyfikacji prawa polskiego w pierwszej połowie XVI wieku*, 72-74.

i egzekucyjnego. Całość została ułożona chronologicznie wedle powstawania poszczególnych źródeł prawa.

Tylko pierwsza część statutów została zatwierdzona przez Aleksandra Jagiellończyka uzyskując w ten sposób status zbioru urzędowego. W części drugiej pomieszczono Zwierciadło saskie, Weichbild magdeburski oraz swoisty podręcznik prawa rzymskiego *Summa legum levis, brevis et utilis* Rajmunda Partenopejczyka⁶. Statut zamykał apel króla do szlachty ziem i województw, aby dopisywać do tekstu partykularne zwyczaje prawne po uprzednim sprawdzeniu ich przed kancelarię królewską i zatwierdzeniu przez monarchę.

Zapewne pod wpływem tego apelu sejm walny piotrkowski z 1511 r. chwalił podjęcie akcji spisywania zwyczajowego prawa ziemskiego. Król przyrzekł na nim powołanie spośród szlachty znawców prawa do rewizji prawa procesowego wszystkich ziem, którego spisy mieli nadesłać wojewodowie; gotowy projekt mieli oni przedstawić sejmowi, a po jego akceptacji miał trafić do króla po jego zatwierdzenie⁷. Decyzja ta nie została wykonana, ale zapoczątkowało to z jednej strony cały wielki ruch kodyfikacyjny trwający niemal półtora stulecia, z drugiej zaś zaowocowało wieloma prywatnymi spisami prawa zwyczajowego.

Nowy etap prac kodyfikacyjnych rozpoczęto na sejmie piotrkowskim w 1519 r. powołując komisję kodyfikacyjną, której przewodniczył wojewoda lubelski Andrzej Tęczyński, komisja miała ujednoczyć prawo, którego spisy mieli dostarczyć wojewodowie, następnym sejm – bydgoski w 1520 r. nakazał kontynuację prac⁸. Ich efektem był projekt kodyfikacji procesu ziemskiego czyli *Formula procerussus* (1523) – ten jedyny skodyfikowany dział prawa sądowego został przyjęty początkowo tylko przez Małopolskę a następnie przez Kujawy (1528), Wielkopolskę (1553) i Mazowsze (1577). Zawierał on 111 artykułów opracowanych na bazie małopolskiego procesu ziemskiego. Pierwsza część obejmująca 75 artykułów dotyczyła przepisów normatywnych,

6 Dzieło temu niewielką rozprawkę poświęciła Krystyna Kamińska, „Summa Rajmunda Partenopejczyka jako zabytek średniowiecznego prawa rzymskiego” *Czasopismo Prawno-Historyczne*, z. 1 (1974): 147-157, a przed paroma laty pisała o Summie też Agnieszka Zięba, „Summa» Rajmunda Partenopejczyka i jej znaczenie w dyskusji o roli prawa rzymskiego w dawnej Polsce”, [w:] *Leges Sapere. Studia i prace dedykowane profesorowi Januszowi Sondlowi w pięćdziesiątą rocznicę pracy naukowej*, red. Waław Uruszczak, Paulina Święcicka-Wystrychowska, Andrzej Kremer (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2008), 755-767.

7 *Volumina Legum* (Petersburg: nakł. Jozafata Ohryzki, T. I); (cyt. dalej. VL), f. 374, 170, tit. *De procesu judiciario in unam formulam redigande*.

8 VL. T. I, fol. 392, 178, tit. *De conformandis juribus*.

pozostała – wzory procesowe. Formuła *processus* miała być pierwszą z kodyfikacji ziemskiego prawa koronnego, okazała się jedyną⁹.

Drugą grupę prac kodyfikacyjnych, które zostały podjęte z inicjatywy władz publicznych, sejm lub króla rozpoczynają działania podjęte po przyjęciu Formuły *processus*.

Tylko po części zadowolili ją szlachtę, dlatego w styczniu 1526 r. na sejmie w Piotrkowie powołano kolejną komisję, która miała przejrzeć całość ustawodawstwa i przekazać sejmowi swoje uwagi co do naprawy prawa pospolitego. Miał jej przewodniczyć ponownie Andrzej Tęczyński awansowany na wojewodę sandomierskiego, a w 1527 r. – krakowskiego (w 1528 r. zastąpił go Otto Chodecki, od 1527 r. wojewoda sandomierski i starosta generalny ziem ruskich¹⁰); deputatów szlacheckich wybrać miały sejmiki zwołane w tym celu 4 marca 1526 r.; w rok później kolejna konstytucja nakazała ponowny wybór tych deputatów, chyba że nie mogli oni wziąć udziału w pracach komisji¹¹. Skład komisji uzupełniali sekretarze królewscy będący jednocześnie przedstawicielami duchowieństwa: Jerzy Myszkowski, kanonik krakowski i prepozyt wojnicki – Mikołaj Zamoyski i kanonik gnieźnieński, a od 1527 r. krakowski – Benedykt Izdbieński. Komisja była ciałem stosunkowo licznym, w jej skład weszły bowiem 22 osoby, a jej skład się zmieniał. Komisja działała do 1528 r. – zrewidowała w tym czasie statuty i konstytucje, dalsze jej obrady były bezowocne, a kolejne sejmy sprawę odraczały¹².

Dalsze prace kodyfikacyjnych miała prowadzić kolejna komisja powołana w 1532 r. na sejmie krakowskim. Tym razem liczyła ona 6 osób i składała się z prawników – Jana Pieniążka i Bernarda Maciejewskiego z Małopolski, Mikołaja Niemojewskiego i Macieja Krzyżanowskiego z Wielkopolski oraz Mikołaj Zamoyski i Jerzy Myszkowski, wspomniani wcześniej sekretarze królewscy¹³; przy wyborze zachowano reprezentację dwóch wiodących dzielnic Rzplitej i dwóch stanów¹⁴. Konstytucja zakreśliła wyraźnie ramy, w jakich mieli się poruszać deputaci wytyczając cały porządek kodyfikacyjny, niezbyt precyzyjnie natomiast wskazała co ostatecznie miał projekt zawierać.

9 Uruszczak, *Próba kodyfikacji prawa polskiego w pierwszej połowie XVI wieku*, 100-106.

10 Zob Jan Kamiński, *Otto z Chodcza, wojewoda krakowski: próba monografii historycznej* (Złoczów: Drukarnia Wilhelma Zukerkandla, 1911), 39.

11 VL, T. I, fol. 472, 234, vers. *Designabuntur...*

12 Uruszczak, *Próba kodyfikacji prawa polskiego w pierwszej połowie XVI wieku*, 100-113.

13 Sylwetki członków komisji przedstawił Uruszczak, *Próba kodyfikacji prawa polskiego w pierwszej połowie XVI wieku*, 119-131.

14 VL, T. I, f. 500, 247, vers. *Sunt autem per Nos...*

Nie powinien on mianowicie naruszać przywilejów, rewidować konstytucji nie dotyczących, ziemskiego wymiaru sprawiedliwości, a ponadto miała komisja usunąć sprzeczności, uprościć interpretacje zawitych ustaw przedstawić całość prawa w sposób jednolity.

Komisja zebrała się w Krakowie z początkiem maja 1532 r. w znacznej jednak zmienionym składzie. W miejsce zmarłych – Jana Pieniązka i Mikołaja Zamoyskiego zajęli Mikołaj Taszycki i Benedykt Izdbieński, a Wielkopolan z niewiadomych przyczyn zastąpili: pisarz ziemski poznański Wojciech Policki i miecznik inowrocławski Mikołaj Koczanowski.¹⁵ Udział poszczególnych korektorów nie jest do końca znany, paradoksem jest jednak fakt niewielkiego udziału w jej pracach Mikołaja Taszyckiego¹⁶.

W 1532 r. opublikowany został projekt – *Statuta Regni Poloniae recens recognita et emandata (Correctura iurium)*¹⁷. Liczył on 930 podzielonych na 5 ksiąg. Pierwsza księga obejmowała przepisy dotyczące źródeł prawa, władzy królewskiej, zwłaszcza monarszych sądów, praw kościoła i najwyższych urzędów, druga normowała proces wraz z przepisami o ziemskim wymiarze sprawiedliwości, trzecia dotyczyła norm z różnych dziedzin prawa: prawo rodzinne, opiekuńcze, spadkowe oraz dotyczącego granic dóbr ziemskich, a także przepisów dotyczących obowiązku służby wojskowej szlachty, następnie regulowała status innych grup społecznych: mieszczan, sołtysów, chłopów, służby, żebraków, ludzi luźnych, lekarzy, aptekarzy, wreszcie normy dotyczące łowiectwa, ptasznictwa i myślistwa, a także artykuły dotyczące azylu i wadium; czwarta to – zobowiązania (prywatno- i publicznoprawne), prawo karne i przepisy dotyczące szkód leśnych i polnych, a piąta – wzory akt sądowych i pism procesowych. W zasadzie była to przeróbka zbioru Łaskiego uwzględniająca akty normatywne zaakceptowane przez Aleksandra

15 Sylwetki nowych członków: Uruszczak, *Próba kodyfikacji prawa polskiego w pierwszej połowie XVI wieku*, 131-145.

16 Ibidem, 145-151.

17 Korektura praw doczekała się bodaj najbardziej wnikliwych badań i opracowań. Spośród wszystkich staropolskich źródeł koronnego prawa sądowego. Zapoczątkował je Michał Bobrzyński w przedmowie do wydanych przez siebie źródeł. Michał Bobrzyński, „Przedmowa”, [w:] *Starodawne polskiego prawa pomniki*, t. III (Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, 1875), vi-xxiii. Kilka obszernych i mniejszych opracowań poświęcił Korekturze Uruszczak, *Próba kodyfikacji prawa polskiego w pierwszej połowie XVI wieku*; idem, „Korektura praw z 1532 r. Studium historyczno-prawne” *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace prawnicze*, t. CMLXVI, z. 135; t. MIII, z. 137 (1990-1991); idem, „Król i sejm w świetle Korektury praw z 1532 r. Z badań nad przyczynami jej upadku” *Krakowskie Studia Prawnicze*, t. VIII (1975): 123-141.

Jagiellończyka, czyli jego część urzędowa, statut Zygmunta I z 1526 r. oraz pojedyncze akty prawne: fragment konstytucji toruńskich z 1520 r. w sprawie wymiaru pańszczyzny, edykt królewski z 1523 r. przeciwko luteranom, a także konstytucje sejmu krakowskiego z 1527 i 1532 r.¹⁸.

Twórcy projektu mieli ambicję skodyfikowania, usystematyzowania i ujednolicenia całości prawa sądowego Rzeczypospolitej dodatkowo umiejscawiając tam niektóre przepisy z prawa politycznego. Obejmowała ona niemal całość sądowego prawa polskiego, przejęła także niektóre zasady oraz terminologię z prawa rzymskiego, a z prawa kanonicznego te przepisy, które zmierzały do zabezpieczenia w dobie reformacji prawnego stanowiska duchowieństwa i Kościoła rzymskokatolickiego. W rezultacie korektura zawierała też sporo nowości, bo przeszło połowa jej artykułów wносиła zmiany do istniejących przepisów.

Miała być Korektura wyłącznym źródłem prawa; używanie prawa partykularnego było możliwe tylko w przypadku ziem nowo przyłączonych, o ile zastrzegły to sobie w przywilejach inkorporacyjnych. Komisja planowała też, aby po uzyskaniu zgody sejmu włączyć do tekstu ziemskie przywileje generalne – w rezultacie miała powstać regulacja całości prawa polskiego.

Przed kolejnym sejmem, który miał Korekturę zatwierdzić miały się nią zająć, co się nie stało. Spowodowało to odroczenie debat sejmowych nad Korekturą do kolejnego sejmu. Tym niemniej część sejmików posejmowych, w marcu 1533 r. wybrała rewizorów Korektury. Przed kolejnymi obradami zapowiedzianymi na Trzech Króli 1534 r. do Piotrkowa król zalecił, aby senatorowie korekturę na sejmikach przedsejmowych poparli; sejmiki przedsejmowe, które odbyły się w grudniu i listopadzie 1533 r., nie przedstawiły jasnego stanowiska w sprawie korektury. Obrady sejmowe odbywały się pod nieobecność króla, co z góry przekreślało ostateczne załatwienie sprawy, choć sama korektura nie spotkała się z przychylnym przyjęciem. Wybrano jednak na nim w poszczególnych województwach rewizorów do korektury, król przyznał im płacę po 10 grzywien (o ich pracy brak wiadomości). W każdym razie monarcha nakazał rewizorom przedłożenia swoich prac sejmikom, aby te mogły je przejrzeć i dołączyć do instrukcji na sejm. Tym razem, mimo nieobecności, sejm wobec korektury zajął w całości ją odrzucając z powodów pozamerytorycznych – posłowie zarzucili twórcom wykroczenie poza programowe założenia ruchu egzekucyjnego, nie podobały się też unormowania wzmacniające pozycję kościoła, monarchy i możnowładztwa¹⁹.

18 Uruszczak, „Korektura praw z 1532 r.”, t. I, 20-123.

19 Przebieg obrad sejmu, zob. Uruszczak, *Próba kodyfikacji prawa polskiego w pierwszej połowie XVI wieku*, 166-177; Bobrzyński, „Przedmowa”, xix-xxii. Szerokie podsumowanie zawartości korektury, zob. Uruszczak, „Korektura praw z 1532 r.”, t. II, 109-118.

Kolejny postulat podjęcia prac nad korekturą uchwalił sejm w 1543 r.²⁰.

Brak rezultatów spowodował, że na sejmie w 1563/1564 r. powołano 3 deputatów; kanonika krakowskiego Wojciecha Kijowskiego, kasztelana lubelskiego Floriana Zebrzydowskiego i podkomorzego przemyskiego Jana Herburta, aby przełożyli na język polski i ujednolicił *wszystkie statuta y konstytucje Seymowe, tym porządkiem, iako iest correctura statutorum, nie odstępując w niczym prawa popolitego, ani mu nie uymuiąc, ani przyczyniając, y na przyszły Seym mają tro ku przeyrzeniu, a rozsądkowi Seymowemu przywieść*. Jednocześnie zaznaczono, że w sytuacji, gdyby któryś z nich z usprawiedliwionych powodów pracy nie podjął, na jego miejsce zostanie wyznaczony inny deputat²¹. Podstawę miało stanowić wcześniejsze opracowanie Jana Herburta²² *Statuta regni Poloniae in ordinem alphabeti digesta*. Prace nad nim zaczął w 1552 r., wezwał go do niej Zygmunt August, a zachęcił kanclerz wielki koronny Jan Ocieski; *Statuta* wydał w Zamościu w 1557 r. w Zamościu²³. Komisji, pracy nie podjęła, poza Herburtem pozostali dwaj deputaci wkrótce zmarli. W rezultacie pozostała jako podstawa wcześniej wydana praca Herburta, w związku z tym Zygmunt August zezwolił mu na sejmie 1565 r. na przedstawienie pracy na kolejnym sejmie²⁴. Przedłożony na sejmie 1569 r. mieli przepracować powołani przez króla referendarze, przełożono jednak przedstawienie ich prac na sejm następny. Opracowany ostatecznie i wydany w 1570 r. systematyczny zbiór prawa *Statuta i przywileje koronne z łacińskiego języka na polskie przełożone, nowym porządkiem zebrane i spisane* liczył 797 stron i 13 ilustracji i był podzielony na trzy księgi, pierwsza dzieliła się jeszcze na rozdziały, a te na części, księga II podzielona została tylko na części, natomiast w księdze trzeciej wewnętrznych podziałów nie było, choć

20 VL, T. I, f. 575, 282, vers. *Statuta posteriori*...

21 Ibidem, T. II, f. 636, 28, tit. *Przełożenie statutu*.

22 O Janie Herburcie pisał Klemens Dzieduszycki, *Jan Herburt. Kasztelan sanocki. Rys biograficzny* (Lwów: nakł. Karola Wilda z drukarni „dziennika Polskiego”, 1879). Przed kilkoma laty obszerny artykuł poświęcony Herburtowi i jego statutom opublikowała Julia Picur, „O zbiorze Statuta i przywileje koronne z łacińskiego języka na polskie przełożone, nowym porządkiem zebrane autorstwa Jana Herburta” *Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis*, nr 1 (2017): 167-192; zob. też.: Roman Żelewski, Jan Herburt, *Polski Słownik Biograficzny*, t. IX (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich-Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1960-1961), 440-442.

23 Praca ta miała jednak charakter prywatny.

24 VL., t. II, f. 683, 48, tit. *Statut Polski*.

występowały tu w zasadzie trzy tytuły (przywileje koronne poszczególnych księstw, a na końcu ziem).

Całość poprzedzona została przedmową do adresowaną do monarchy, herbami króla i Herburta (z wierszowanymi opisami) i Bogurodzicą. Księga I zatytułowana *O około wszech i każdej z osobna osobach począwszy od króla i rad a dygnitarzów koronnych aż do najmniejszego stanu osób rzecz się toczy* omawiała: sposób wyboru monarchy i jego powinności, dwór, dobra królewskie i sprawy skarbowe; status duchowieństwa w Rzeczypospolitej, sekrety oraz kłątwy; rządy centralne; stan szlachecki (istota szlachectwa, wolności szlacheckie, nadanie szlachectwa, sejmiki, mężobójstwo i zranienie między szlachtą); prawo rodzinne, opiekuńcze i spadkowe oraz status prawny kobiet; prawa i majątki miejskie, jarmarki, gościńce, sołtysów, młynarzy i sługi a w ostatniej części – status Akademii Krakowskiej. W księdze II *O sędziach wszelakich, o urzędnikach ziemskich, o sprawach do sądy przynależnych, o głejtach i wojnie* zostały scharakteryzowane instytucje zgodnie z jej tytułem. W księdze III *Statutu koronnego księgi trzeciej, które w sobie zawierają przywileje koronne i księstw Koronie podległych, jako to Księstwa Litewskiego, Ruskiego, Pruskiego Oświęcimskiego, Zatorskiego, Kijowskiego i ziemi sandomierskiej, bełskiej, podlaskiej i wołyńskiej* – tu także treść rozdziału odpowiadała jego tytułowi. I ta kodyfikacja nie uzyskała oficjalnej akceptacji i się nie upowszechniła w przeciwieństwie do wcześniejszego łacińskiego wydania statutów²⁵.

Mino upływu wielu lat do korektury wrócono na sejmie konwokacyjnym 1587 r. (zauważmy przy okazji, że odtąd korektura praw będzie się zawsze łączyć z korekturą Trybunału). Powołano wówczas 4 deputatów duchownych (1 z senatu, 3 wybranych przez kapituły) spośród senatorów świeckich 6 kasztelanów (z Małopolski i Wielkopolski), ze szlachty po 1 deputowanym z każdego województwa i ziemi wybranych na sejmikach predelekcyjnych, a także po 1 deputowanym z miast (sic!), które posiadały przywilej udziału w elekcji monarchy²⁶. Mieli oni zebrać się na dwa tygodnie przed elekcją w Warszawie, a owoce swojej pracy pokazać na elekcji; mieli też za to otrzymać od podskarbiego koronnego należne im *salaria*²⁷. Sandomierzanie

25 Picur, „O zbiorze Statuta i przywileje koronne z łacińskiego języka na polskie przełożone, nowym porządkiem zebrane autorstwa Jana Herburta”, 176; Dzieduszycki, *Jan Herburt. Kasztelan sanocki. Rys biograficzny*, 12-14.

26 Wynikało to, jak sędzę z charakteru sejmu konwokacyjnego, prawo udziału w elekcji monarchy miały: Kraków, Lwów, Poznań, Wilno, Warszawa i – na nieco innych zasadach - wielkie miasta wielkie miasta pruskie; Lengnich, *Prawo pospolite Królestwa Polskiego*, 46.

27 VL., T. II, f. 1059, 229, vers. *A na korekturę...*

wybrali do korektury swego reprezentanta na okazowaniu pod Pokrzywnicą; została ona wtedy obiecana i włożona w reces²⁸.

O korekturze wspomniano też w poparciu elekcji Zygmunta III na zjeździe pod Wiślicą²⁹, kontynuacją tych działań było powołanie na sejmie warszawskim w 1589 r. deputatów do korektury ziemskiego prawa koronnego w celu spisania statutu w języku polskim i skrócenia procesu. Wybrano wówczas spośród duchownych 7 osób, a spośród świeckich 4 senatorów – 2 wojewodów i 2 kasztelanów, a spośród posłów po 1 reprezentancie z województw wielkopolskich (6) oraz po 1 z ziemi wieluńskiej o dobrzyńskiej, 3 z Mazowsza, 4 z Małopolski, 2 z Rusi i 1 z Podlasia; komisja liczyła więc 29 osób. Deputaci mieli się zebrać jeszcze tegoż roku w dniu św. Marcina (11 listopada), mieli też za tę pracę otrzymać wynagrodzenie, które uchwalić dla nich miały sejmiki deputackie w każdym województwie³⁰.

Na potrzeby tej komisji, jak się wydaje z inicjatywy monarchy, kolejne kompendium przygotował wojski krasnostawski Stanisław Sarnicki³¹. Jego fundamentalna praca *Statuta i metryka przywilejów koronnych* została przedstawiona na sejmie 1593 r., a następnie wydana drukiem rok później. Kompendium liczyło 1315 stron i dzieliło się na dwie części. Pierwsza – *Statuta* – składała się z 12 ksiąg, w których przedstawiono po kolei: prawo koronne, status, arcybiskupa, wojewody, marszałka, kanclerza podskarbiego, hetmana podkomorzego, starosty ziemskiego i komisarza oraz prawo trybunalskie. W części drugiej – *Metryka* – podzielonej na 3 rozdziały, w pierwszym znalazły się przywileje, statuty i inne prawa; w drugim – formuły sądowe, a w trzecim kazusy przydatne w praktyce wymiaru sprawiedliwości. Nie wiadomo jakie stanowisko i czy w ogóle zajęła komisja, podobnie rzecz się ma ze stanowiskiem sejmu. W każdym razie pracę docenił monarcha, bo przyznał autorowi nagrodę³².

O pracach tej komisji w ogóle niewiele wiadomo, bo sejm warszawski 1601 r. powołał na tych samych zasadach kolejną komisję, tym razem liczącą

28 VL, T. II, f. 1076, 237, vers. *Także do korektury...*

29 VL, T. II, f. 1089, 243, tit. *Poparcie*.

30 VL, T. II, f. 1271, 282, tit. *Korektura praw*. O samej komisji pisze Moniuszko, *Postulaty zmian w ziemskim procesie koronnym a próba jego reformy na przełomie XVI i XVII wieku*, 150-151.

31 Halina Kowalska, Janusz Sikorski, „Sarnicki Stanisław”, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXV/2 (Warszawa-Kraków: Instytut Historii, 1994), 217-223.

32 Piotr Jurek, *Historia państwa i prawa polskiego. Źródła prawa, sądownictwo* (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1996), 37.

26 osób – 14 z nich występowało w składzie poprzedniej komisji³³. Ponownie też nakazał deputatom zjechać się do Lublina na św. Marcina *dla spisania doskonałego, gruntownego, iednego statutu ięzykiem Polskim: także i do ukrocenia postępku prawnego, ad inscriptiones, ktoryby był okrom wszelkich dilacyi y niepotrzebnych excepcyi wynaleziony: także też dla wynalezienia obyczaju exekucyi prędkiey rzeczy osądzoney*. Spisana i skorygowana korektura miała być przedłożona sejmikom, a następnie sejmowi. I tu przewidziano wynagrodzenia dla deputatów, grożąc karami za opieszałość w zgromadzeniu funduszy³⁴. I tej komisji nie udało się podjąć pracy³⁵.

O konieczności reform wymiaru sprawiedliwości dyskutowano też w czasie rokoszu Zebrzydowskiego³⁶.

Pod wpływem powszechnych żądań szlachty wrócono do tej kwestii, bo na sejmie warszawskim 1607 r. nakazano deputatom podjęcie pracy, a tym województwom, w których albo do wyboru nie doszło albo wybrani deputaci poumierali, nakazano nowy wybór na sejmikach deputackich³⁷. Na tym samym sejmie kolejna konstytucja nakazała pod groźbą surowych kar wypłatę należnych deputatom do korektury praw *salariów* (najdalej do święta Narodzenia Panny Maryi – 8 września)³⁸. Prawdopodobnie część członków komisji się zebrała, część jej prac zbojkotowała, ale chyba tam po raz pierwszy został przedstawiony projekt Jana Swoszowskiego³⁹. W każdym razie

33 O dyskusjach na temat reformy wymiaru sprawiedliwości w latach 1590–1601 pisze obszernie Moniuszko, *Postulaty zmian w ziemskim procesie koronnym a próba jego reformy na przełomie XVI i XVII wieku*, 151-153.

34 VL, T. II., f. 1500-1501, 389-390, tit. *Korektura praw*.

35 O samej komisji i przyczynach fiaska jej prac, Moniuszko, *Postulaty zmian w ziemskim procesie koronnym a próba jego reformy na przełomie XVI i XVII wieku*, 153-156.

36 Zob. Izabela Lewandowska-Malec, „Postulaty reformy procesu sądowego w okresie rokoszu sandomierskiego (1606-1609)” *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze*, z. 141 (1992): 53-69; eadem, „Krakowskie postulaty reformy szlacheckiego wymiaru sprawiedliwości I poł. XVII w.”, [w:] *Dzieje wymiaru sprawiedliwości*, red. Tadeusz Maciejewski (Koszalin: Miscellanea, Wydawnictwo Uczelnianej Bałtyckiej Wyższej Szkoły Humanistycznej, 1999), 219-226.

37 VL. T. II f. 1601-1602, 436, tit. *Reassumpcyja konstytucyi przyszłego Seymu, de compositione inter Status, et correctura iurium*.

38 VL. T. II, f. 1624, 446, tit. *Salaria Deputatom na korrekture praw nie wydano*.

39 Zob. Moniuszko, *Postulaty zmian w ziemskim procesie koronnym a próba jego reformy na przełomie XVI i XVII wieku*, 157.

brak jakichkolwiek postępów spowodował reasumpcję tej konstytucji sejmie w 1609 r.⁴⁰.

Wobec braku widocznych całościowych efektów w pracy nad korekturą sejm warszawski 1611 r. zadowolili się częściowymi dokonaniem i nakazał druk spisane po polsku skrócenia postępcu prawnego opracowanego (*przy bytności niektórych deputatów w Warszawie na korekturę iurium obranych*) przez pisarza ziemi lwowskiej Jana Swoszowskiego, deputata województwa ruskiego, członka komisji wybranej na sejmie 1601 r.⁴¹. Projekt dodano do uchwalonych konstytucji, aby mogły się z nim zapoznać sejmiki wojewódzkie i swoje stanowisko przedstawić na następnym sejmie⁴². Ponieważ opinie sejmiku małopolskiego i wielkopolskiego były negatywne, na sejmie 1613 r. projekt Swoszowskiego został skasowany⁴³.

Przez kilkanaście najbliższych lat o korekturze nie wspomniano, dopiero na konfederacji generalnej w 1632 r. nakazano, aby na samym początku obrad sejmu elekcyjnego została wznowiona praca nad korekturą praw tak koronnych jak i litewskich. Mieli się nią zająć deputaci wybrani – po 1 na sejmikach predelekcyjnych, którzy po przybyciu na elekcję, na jej początku wraz z wyznaczonymi przedstawicielami senatu mieli opracować korekturę a następnie przedstawić ją *Stanom Rzpltey*⁴⁴ – nadal nie spowodowało to dalszych konsekwencji.

Powtórzono to, nawiązując do *pactis conventis* Władysława IV Wazy, na sejmie 1641 r. nakazując województwom i ziemiom wybrać na sejmikach deputackich tylu członków do komisji, ilu każde województwo i ziemia wybierały deputatów do Trybunału Koronnego, którzy wraz z wybranymi przedstawicielami senatu (2 biskupów, 3 wojewodów, 4 kasztelanów i podkanclerzy koronny); ten skład uzupełniali jeszcze referendarz koronny oraz 2 kanoników – jeden wyłoniony przez kapitułę gnieźnieńską a drugi – krakowską. Mieli się oni zebrać w Warszawie 1 października 1642 r., opracować

40 VL, T. II, f. 1675,469, tit. *Reassumpcyja konstytucyi przyszętego Seymu, de compositione inter Status, et correctura iurium*.

41 VL, T. III, f. 3, 6), tit. *Skrócenie postępcu prawnego*. O *Postępcu* pisała Izabela Lewandowska-Malec, „Pisarz ziemski Jan Swoszowski autorem projektu reformy ziemskiego procesu sądowego”, [w:] *Wielokulturowość polskiego pogranicza. Ludzie – idee – prawo*, red. Adam Lityński, Paweł Fiedorczyk (Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2002), 243-258. Postać Jana Swoszowskiego nakreślił Janusz Byliński, „Jan Swoszowski – wytrawny parlamentarzysta i prawnik czasów Zygmunta III Wazy” *Sobótka*, z. 2-3 (1993): 175-188.

42 VL, T. III, f. 67-86, 35-43.

43 VL.T. III, f. 193, 95, tit. *Proces urodzonego Iana Swoszowskiego*.

44 VL, T. III, f.736, 351, p. 56 *Ażeby korektura iurium...*

projekt w następnym roku i przedstawić go sejmikom przed skierowaniem projektu do sejmu dla podjęcia ostatecznej decyzji⁴⁵.

Była to ostatnia próba przygotowania reformy koronnego prawa sądowego i oficjalnego jej zatwierdzenia przez stany sejmujące. Do sprawy aż do czasów stanisławowskich już nie wracano. Wieloletnia akcja kodyfikacyjna zakończyła się więc fiaskiem.

Trzecia grupa to indywidualne projekty kodyfikacyjne, którymi zastępstwie opracowań urzędowych publicznym obiegu posługiwano się zwłaszcza w II poł. XVI w. (choć kilka powstało wcześniej) będącymi mniej lub bardziej obszernymi zbiorami prawa sądowego przydatnymi w praktyce prawnej. Było ich wcale niemało, tu przytoczymy tylko najbardziej popularne. Natomiast w XVII stuleciu z tego typu opracowaniami spotykamy się rzadko, były one zresztą znacznie mniej popularne.

Pierwszą redakcją, będącą czymś w rodzaju kodyfikacji prawa ziemskiego, która w ostateczności stała się popularnym zbiorem prywatnym, był druk *Syntagmatów*. Prawdopodobnie opracował je kanclerz Zbigniew Oleśnicki na polecenie Kazimierza Jagiellończyka. Ukazał się on w Lipsku ok. 1487 r., a zawierał statuty Kazimierza Wielkiego w redakcji dygestów małopolsko-wielkopolskich, statut warecki, przywilej nieszawski oraz statut nowokorczyński z 1465 r.⁴⁶. Nie uzyskał on jednak statusu urzędowego.

Z kolei z lat trzydziestych XVI stulecia pochodzi też niewielki spis prawa zwyczajowego *Cautelae quaedam in iure terrestri tentae et observatae*⁴⁷. Spis powstał między 1520 a 1550 rokiem prawdopodobnie w Krakowie. Stanisław Kutrzeba jego autorstwo przypisuje adwokatowi, część przepisów ma charakter porad prawnych, generalnie jest to zbiór kautel prawnych

45 VL, T. IV, f. 9 (s. 9), tit. *Correctura iurium*.

46 Szeroko na ten temat: Ryszard Gansiniec, „Redaktor Syntagmatów” *Czasopismo Prawno-Historyczne*, nr 1 (1956): 291-296. Zbiór został wydany drukiem w 1958 r.; *Polskie Statuty ziemskie w redakcji najstarszych druków (Syntagmata)*, wyd. Ludwik Łysiak, Stanisław Roman (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1958).

47 Wydał go Stanisław Kutrzeba opatrując tekst obszernym wstępem; „Cautelae quaedam in iure terrestri tentae et observatae”, [w:] *Archiwum Komisji Prawniczej*, t. IX (Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, 1913), 199-216, tekst źródła 212-216. Autor (za Jerzym Samuelem Bandtkiem) przytacza też w swej rozprawce trzy wcześniejsze spisy prawa zwyczajowego. Pierwszy, uznany przez Stanisława Kutrzebę za w ogóle najstarszy taki spis to *Constitutiones terrae Lanciciensis generales de a. 1418 et 1419* z początków XV w., drugi to tzw. *artykuły sądowe*, trzeci to *Consuetudines terrae Cracoviensis* wydrukowane przez J. Łaskiego w 1506 r. w jego statucie.

dotyczących przede wszystkim prawa prywatnego. Spis dzielił się na trzy części, Kutrzeba dodał artykułom spisu numerację, sam spis liczy 22 artykuły.

Kolejną prywatną kodyfikacją były *Leges seu statuta ac privilegia regni Poloniae* wydane w 1553 r. przez Jakuba Przyłuskiego⁴⁸. Redakcja została oparta na tradycyjnym systemie rzymskiego prawa prywatnego czyli na podziale na *personae*, *res* i *actiones*. Układ ten nie odpowiadał jednak w pełni treści projektu. Autor nie ograniczył się przy tym jedynie do zestawienia norm prawnych, ale opatrzył swój projekt komentarzami umieszczonymi w przedmowach do poszczególnych ksiąg i rozdziałów. Całość dzieliła się na 6 ksiąg. Pierwsza dotyczyła króla, sejmu, urzędników i stanów społecznych; druga zawierała prawo skarbowe, trzecia – prawo prywatne i karne, czwarta – proces, piąta – stosunek do innych ziem Korony, szósta zaś dotyczyła wojny. W projekcie widać wyraźnie tendencje do wzmocnienia pozycji monarchy i reformy kościoła. Należy też podkreślić, że był Przyłuski wielkim zwolennikiem korzystania w szerokim zakresie prawa rzymskiego, które jego zdaniem, powinno być stosowane posiłkowo, stąd zawarte zostały w pracy liczne odniesienia do Instytucji Justyniana i digestów. Przyłuski liczył na przyjęcie jego pracy przez sejm i monarchę, ale nigdy do tego nie doszło.

Dużą popularnością cieszył się wielokrotnie wydawany (pod różnymi tytułami, pierwszy raz w 1559 r.) układ Jana Palczowskiego⁴⁹ pod nazwą *Ustawy prawa polskiego najpotrzebniejsze, krótko z łacińskiego wybrane, na polski język przełożone*. Układ był wydawany anonimowo (na karcie tytułowej figurował jedynie skrót J P), stąd autorstwo Palczowskiego nie jest pewne. Były to podzielone na 41 rozdziałów bez żadnej systematyki różne polskie źródła prawa. Autor pochodzący z Księstwa Oświęcimsko-Zatorskiego zbiór swój przygotował zapewne ze względu na inkorporację Księstwa do Korony, a wraz z tym zdarzeniem zmieniło się obowiązujące tam dotychczas prawo. Od 1559 r. pełnił urząd sędziego zatorskiego⁵⁰.

48 Halina Kowalska, „Przyłuski Jakub”, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXIX/1 (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich-Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1986), 206-209; zob. też. Piotr Guzowski, „Pierwszy polski indeks ksiąg zakazanych” *Studia Podlaskie*, t. XII (2002): 195-196.

49 Kazimierz Bibrzycki, „Palczowski (Palczewski) Jan z Brzeziny”, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXV/1 (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1980), 61-62.

50 Jurek, *Historia państwa i prawa polskiego. Źródła prawa, sądownictwo*, 36.

W 1594 r. wydał Stanisław Sarnicki⁵¹ *Statuta i metryka przywilejów koronnych*, będące kompilacją aktów prawnych Korony Królestwa Polskiego⁵².

W 1600 r. swoje *Statuta, prawa i konstytucje koronne łacińskie i polskie ze statutów Łaskiego i Herburta i z konstytucji koronnych zebrane* wydał archidiacon sądecki Jan Januszowski⁵³. Cechą charakterystyczną tej publikacji było wyraźne podkreślenie odrębności praw szlacht od praw innych stanów. Praca licząca 1317 stron składała się z 10 ksiąg podzielonych na części, tytuły, prawa i paragrafy. Po kolei przedstawione zostały sprawy: królewskie, duchowne, senatorskie, skarbowe, sądowe (wraz z prawem procesowym i karnym), wojenne, księstw koronnych, miejskie, wiejskie i żydowskie; prawo sądowe znalazło się w różnych księgach⁵⁴.

Już w XVII w., bo w 1604 r. ukazała się publikacja sekretarza królewskiego Pawła Szczerbicza⁵⁵ *Peromptuarium statutorum omnium et constitutionum Regni Poloniae*. Wzorowała się ona wyraźnie na Przyłuskim. Dzieliła się na 6 ksiąg: o prawie osobowym, o prawie publicznym i prywatnym,

- 51 Halina Kowalska, „Sarnicki Stanisław”, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 35 (1994), 217-223; zob. też. Guzowski, *Pierwszy polski indeks ksiąg zakazanych*, 196-197.
- 52 *Statuta Y Metrika Przywileiow Koronnych Ięzykiem Polskim Spisane, Y porządkiem prawie przyrodzonym a barzo snadnym nowo zebrane Przez Stanisława Sarnickiego, cz.1-2* (Kraków: W Drukarni Łazarzowej, 1594).
- 53 Alodia Kawecka-Gryczowa, „Januszowski Jan Łazarzowich”, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. X (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich-Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1962/1964), 598-600.
- 54 Jurek, *Historia państwa i prawa polskiego. Źródła prawa, sądownictwo*, 37.
- 55 Grzegorz Maria Kowalski, „Paweł Szczerbic h. Jelita (Kozłeroği) odmienione (1552-1609)”, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XLVII/3 (Warszawa-Kraków: IH PAN-Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Societas Vistu-lana, 2011), 397-399; zob. też. Jarosław Reszczyński, „Paweł Szczerbic z jego tłumaczenia prawa niemieckiego”, [w:] *Regnare Gubernare Administrare*, t. II, *Z dziejów administracji i nauki prawa*, red. Stanisław Grodziski, Andrzej Dziadzio (Kraków: Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne sp. z o.o. – Oficyna Wydawnicza Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, 2012), 191-206. *Ius municipale, to jest prawo miejskie majdeburskie, nowo z łacińskiego i z niemieckiego na polski język z pilnością i wiernie przełożone*, wyd. Grzegorz Maria Kowalski. (Kraków: Bibliotheca Iagellonica. Fontes et studia, 2011).

o organizacji sądów i procesie, o przestępstwach, o wojnie i o dochodach Królestwa⁵⁶.

Nowe kompendium zatytułowane *Compendium, to jest krótkie zebranie nie wszystkich, a wszystkich praw, statutów i konstytucji aż do roku 1613 inclusive* wydał w 1614 r. Teodor Zawadzki (Zawacki). Składało się ono z 6 rozdziałów: prawo królewskie i bezkrólewie; o duchownych, senatorach i urzędnikach; sądowy (ustrój sądów, proces, formuły, ale także sejmy i sejmiki); rycerski (prawa szlachty, prawo spadkowe, karne, prawo o miastach i handlu); postanowienia wojenne; księstwa koronne⁵⁷.

Do tych popularnych i powszechnie stosowanych opracowań należałoby doliczyć także i te mniej znane, czasami nawet nie wydane i krążące w odpisach tylko po najbliższej okolicy, traktowane przez lokalne społeczności czy nawet tylko sąsiadów jako przydatne w życiu codziennym. Do tego typu prac zaliczyłbym kompendium Jana Sierakowskiego z 1554 r.⁵⁸.

Do czwartej grupy należałoby zaliczyć nie tyle prace ile twórczość dwóch najwybitniejszych bodaj pisarzy politycznych, ale i prawników Jana Ostroroga i Andrzeja Frycza-Modrzewskiego. Jako powszechnie znane i mające raczej charakter ogólny ich prace zostaną tu pominięte.

Warto natomiast wspomnieć o pracach *stricte* prawniczych Tomasz Dreznera⁵⁹, i Mikołaja Żalaszowskiego⁶⁰, Jana Nixdorffa⁶¹, Grzegorza Czaradzkiego, Jana Łączyńskiego⁶², Stanisława Łochowskiego czy Marcina

56 Jurek, *Historia państwa i prawa polskiego. Źródła prawa, sądownictwo*, 37.

57 Ibidem, 37. Teodor Zawadzki był autorem wcześniej, bo w 1612 r. wydanej pracy *Processus iudiciarius Regni Poloniae*.

58 Jurek, *Historia państwa i prawa polskiego. Źródła prawa, sądownictwo*, 36.

59 Szeroko na ten temat, Krystyna Bukowska, *Tomasz Drezner polski romanista XVII wieku i jego znaczenie dla nauki prawa w Polsce* (Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1955).

60 Irena Malinowska, „Mikołaj Żalaszowski. Polski prawnik XVII stulecia na tle ówczesnej nauki prawa” *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Rozprawy i Studia*, (1960).

61 Lesław Pauli, *Jan Nixdorff, pisarz prawa procesowego (1625-1697)* (Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1957).

62 Zygmunt. Kolankowski, „Zapomniany prawnik XVI wieku Jan Łączyński i jego ‘Kompendium sądów Króla Jegomości’. Studium z dziejów polskiej literatury prawniczej” *Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu*, z. 2 (1960).

Paciorkowskiego⁶³ przedstawiających w mniejszym lub większym zakresie prawo polskie. Zdają jednak sobie sprawę, że ta grupa pisarzy-prawników równie dobrze mogłaby się zmieścić w grupie trzeciej.

Jako interesujący fakt dodajmy do tych rozważań jedyną próbę unifikacji prawa miejskiego. Stosowane w miastach nie tylko coraz bardziej się różnicowało, ale spisane było tylko częściowo. W ramach więc głównego nurtu kodyfikacyjnego w 1527 r. kanonik gnieźnieński Maciej Śliwnicki z inicjatywy prymasa Jana Łaskiego i za wiedzą Zygmunta Starego przygotował projekt, który miał zastąpić prawo niemieckie zarówno w miastach jak i wsiach, najpierw w Prusach Królewskich, potem w Koronie, na Litwie i Rusi. Projekt odrzucał obowiązujące prawo w miastach, a oparł się na prawie rzymskich i, po części, prawie kanonicznym, został też uzupełniony komentarzami. Ambicje kanonika szły jeszcze dalej – kodeks nazwany *Sigismundina* miał mieć charakter prawa ogólnostanowego, posiłkowo wykorzystywano także przez szlachtę.⁶⁴

Jak wszystkie pozostałe został on odrzucony zarówno przez miasta, jak i szlachtę i wywarł w zasadzie żadnego wpływu na prawo miejskie. Monarcha wprowadził go jedynie na terenach dóbr arcybiskupstwa gnieźnieńskiego⁶⁵.

Dużo bardziej skuteczne okazały się opracowania partykularne – w Koronie dotyczyło to prawa mazowieckiego i *Korektury pruskiej*.

Mazowsze dzielnicowe posiadało swoje własne prawo sądowe, zarówno zwyczajowe jak i stanowione. Po włączeniu w 1529 r. tej dzielnicy w skład Korony tamtejsze elity polityczne zaczęły dostosowywać swoje prawo do koronnego prawa ziemskiego z zachowaniem wszakże najbardziej pożądaných przez siebie odrębności. Efektem tych prac był *Zwód Prażmowski*, czyli spis obejmujący 25 statutów książąt mazowieckich z lat 1377-1422 oraz zwód prawa zwyczajowego składający się z 248 artykułów. Ten tzw. pierwszy statut

63 Zob. Cezary Kunderewicz, *Dzieła Stanisława Łochowskiego i Marcina Paciorkowskiego o polskim procesie granicznym* (Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1956).

64 Zob. Jarosław Reszczyński, „O prawie i różności praw” w częściach wstępnych *Summy legum i Sigismundiny*, [w:] *Leges Sapere. Studia i prace dedykowane profesorowi Januszowi Sondlowi w pięćdziesiątą rocznicę pracy naukowej*, red. Wacław Uruszczak, Paulina Święcicka-Wystrychowska, Andrzej Kremer (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2008), 442-470.

65 Postaci kanonika i jego kodyfikacji poświęcił monografię Jarosław Reszczyński, *Sądownictwo i proces w kodyfikacji Macieja Śliwnickiego z 1523 roku. O wpływach prawa rzymskiego i praw obcych na myśl prawną polskiego Odrodzenia* (Kraków: Monografie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2008).

mazowiecki przygotowany przez sejm mazowiecki w 1531 r. pod przewodnictwem Wawrzyńca Prażmowskiego budził duże wątpliwości, ponieważ nie uzyskał aprobaty innych dygnitarzy mazowieckich⁶⁶. Przedstawiony na sejmie walnym krakowskim w 1532 r. nie uzyskał aprobaty królewskiej, choć był używany w praktyce wymiaru sprawiedliwości⁶⁷. Będący efektem dalszych prac sejmu mazowieckiego drugi statut, tzw. zwód Goryńskiego usunął wewnętrzne sprzeczności, braki, a także rozwiązana sporne lub tradycyjne koligujące z najnowszymi decyzjami królewskimi i uzyskał sankcję monarchy w 1540 r.⁶⁸.

Ewolucję prawa mazowieckiego i jego unifikację z prawem koronnym zakończyła deklaracja szlachty mazowieckiej na sejmie koronacyjnym 1576 r. o przyjęciu tego prawa pozostawiając jednak nieliczne odrębności zawarte w 46 artykułów jako ekscępta mazowieckie.⁶⁹ Zostały one zatwierdzone na sejmie toruńskim tegoż roku, a zatwierdzone przez króla w 1577 r. i zachowały moc obowiązującą do końca I Rzeczypospolitej⁷⁰.

Drugim źródłem sądowego prawa partykularnego stała się *Korektura pruska*⁷¹. Po inkorporacji części Prus zakonnych do Korony i powstaniem Prus Królewskich prawem powszechnie obowiązującym, zgodnie z przywilejem Kazimierza Jagiellończyka z 1476 r. stało się prawo chełmińskie. Pogłębiające się z biegiem czasu różnice interesów między stanami pruskimi i wzrost znaczenia szlachty, coraz bardziej widoczne po inkorporacji Prus

66 Kazimierz Pacuski, „Prażmowski Wawrzyńiec”, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXVIII (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich-Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1984-1985): 391-393.

67 Zob. Oswald Balzer, *W sprawie sankcyi statutu mazowieckiego pierwszego z roku 1532* (Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, 1890); *Średniowieczne prawa mazowieckiego pomniki z rękopisu petersburskiego*, wyd. Oswald Balzer (Kraków, 1895).

68 Tekst w *Jus polonicum, codicibus veteribus manuscriptis et editionibus quibusque collatis*, wyd. Jan Wincenty Bandtkie (Warszawa: Typographia Publica, Societatis Regie Philomathicae Varsaviensis, 1831), 364-472.

69 VL, t. II, f. 931-950 (s. 167-176), tit. *Zwyczaie woiewództwa mazowieckiego z starego statutu, przystawiając do prawa koronnego, wyięte y zostawine na Seymie walnym toruńskim*.

70 O prawie mazowieckim w ogólności pisał już Karol Dunin, *Dawne mazowieckie prawo* (Warszawa: Biblioteka Umiejętności Prawnych, 1880).

71 Szeroko na ten temat, Zbigniew Zdrójkowski, „Korektura pruska – jej powstanie, dzieje oraz jej rola w historii polskiej jurysdykcji i myśli prawniczej (1598-1830)” *Czasopismo Prawno-Historyczne*, z 2 (1961): 109-151.

Królewskich do Korony w 1569 r., doprowadziły do wprowadzenia na terenie prowincji odrębnego dla tego stanu prawa prywatnego⁷².

W 1589 r. sejm zezwolił na zajęcie się *Korekturą pruską*⁷³, ponieważ nie doszła w 1590 r. nakazano kontynuację prac⁷⁴; sejm w 1598 r. ją zaaprobował, wyrażając zgodę na dalsze jej korygowanie, ale za zgodą sejmu walnego⁷⁵; sejm toruński z 1616 r. na taką poprawę zezwolił;⁷⁶ korektura uzyskała też confirmację królewską. Korekturą pruską zajął się toruński sejmik generalny w lipcu 1599 r. – tekst jej zaakceptowali tylko senatorowie i posłowie szlacheccy, Gdańsk, Elbląg i małe miasteczka pruskie korektury nie podpisały, burmistrz toruński Henryk Strobant ostatecznie tekst korektury podpisał z zastrzeżeniem *citra tamen praeiudicium civitatis Toruniensis*. Także reprezentanci biskupa kujawskiego zastrzegli sobie możliwość korzystania z prawa kościelnego w dobrach biskupstwa położonych w Prusach Królewskich⁷⁷.

W korekturze w sposób kompleksowy uregulowano organizację szlacheckiego wymiaru sprawiedliwości I instancji. W prawie prywatnym (cywilnym) unormowano całość prawa spadkowego, majątkowego małżeńskiego i opiekuńczego, a fragmentarycznie – rzeczowego i zobowiązań⁷⁸. We wszystkich pozostałych dziedzinach, zwłaszcza w prawie karnym, moc obowiązującą zachowało prawo chełmińskie.

Reasumując. Wielki ruch kodyfikatorski trwający ponad półtora stulecia przyniósł niewielkie efekty. Waław Uruszczak, omawiając powody

72 Zob. Marian Borzestowski, „Sprawa uchwalenia korektury pruskiej w obradach sejmiku generalnego Prus Królewskich (1580-1599)”, [w:] *Studia Culmensia Historico-Juridica czyli Księga pamiątkowa 750-lecia prawa chełmińskiego*, red. Zbigniew Zdrójkowski, t. II (Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1990), 235-270.

73 VL, T. II, f. 1270, 281, tit. *Korektura praw Pruskich*.

74 VL, T. II, f. 1336, 313, tit. *Prorogacya deklaracyi Ziem Pruskich*.

75 VL, T. II, f. 1466, 374, tit. *Prawa Pruskiego korektura*; tekst *Korektury*, VL, T. VI, f. 549-573, 270-282, tit. *Ius terrestre nobilitatis Prussiae correctum*.

76 VL, T. III, f. 284, 138-139, tit. *Naznaczenie czasu do korektury praw Ziemiom Pruskim*.

77 Zob. Zbigniew Naworski, *Szlachecki wymiar sprawiedliwości w Prusach Królewskich (1454-1772). Organizacja i funkcjonowanie* (Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2004), 54.

78 VL, t. VI, f. 549-572 (s. 270-282), tit. *Jus terrestre Nobilitatis Prussiae Ciorrectum anno domini 1598*.

upadku Korektury, stwierdził, że jej odrzucenie było rezultatem całego spłotu okoliczności⁷⁹. Stwierdzenie to można odnieść do całości tego zagadnienia.

Do przyczyn tych należy zaliczyć te, które występowały przez cały omawiany tu okres oraz te, które miały wpływ na fiasko poszczególnych, pojedynczych działań. Tu przedstawimy tylko te pierwsze.

Moim zdaniem na pierwszym miejscu wymienić należy przywiązanie szlachty do tradycji i głęboką nieufność do jakichkolwiek nowości – tendencja ta widoczna już przy pierwszych XVI. wiecznych próbach zmian wyraźnie z biegiem lat się nasilała. Owszem, zdaniem szlachty należało spisać istniejące prawo zwyczajowe, ale nic ponadto; występowała przy tym widoczna chęć zachowania praw partykularnych. Sądzę, że było to powiązane z istniejącym systemem wymiaru sprawiedliwości. Sędziowie w szlacheckich sądach to przecież w większości niewykształceni prawnicy, co najwyżej praktycy, orzekający wedle dobrze zresztą sobie znanych zwodów prawa, przeważnie przecież partykularnych. Nie zapominajmy też o niesłuchanie popularnym sądownictwie kompromisarskim i jego sędziach. Jak pisał nieoceniony Jan Stanisław Bystroń, sędzia-mediator „w dawnym burzliwym i niespokojnym życiu szlacheckim bardzo ważną odgrywał rolę. Był to zazwyczaj ktoś starszy, poważny i poważany, najczęściej urzędem ziemskim zaszczycony, wymowny i zręczny, którego strony upraszają, aby podjął się przeprowadzenia ugody i umożliwił podjęcie na nowo stosunków towarzyskich pomiędzy zwaśnionymi.

Mediator nie był jednak jedynie likwidatorem pijackich burd, choć zapewne w tym zakresie najwięcej miał pracy; występował on jako pośrednik i doradca w sprawach cywilnych, gdyż sąsiedzi woleli zazwyczaj zaufać raczej autorytetowi mediatora aniżeli zdawać się na niepewny wyrok sądowy, zwłaszcza że prowadzenie sprawy przed trybunałem było zawsze kłopotliwe, przewlekła, a nade wszystko wcale kosztowne. Działy rodzinne i spory graniczne, dalej wszelkie kłótnie powstałe na tle życia towarzyskiego i publicznego, oto zakres działania takiego mediatora”.⁸⁰ Dodajmy – ograniczającego swoją znajomość prawa pisanego do jednego niekoniecznie urzędowego, dzieła. W mniemaniu szlachty gruntowne prawnicze wykształcenie stanowiło przecież wadę a nie zaletę, wykształcony prawnik – kauzyperda znaczył nie więcej niż „kuśnierz u Etiopów”⁸¹.

Po drugie, w trakcie dyskusji nad kolejnymi próbami reform przewijała się nieustannie obawa o wzmocnienie pozycji monarchy. O ile w I połowie XVI w. obawa ta mogła mieć pewne podstawy, o tyle w późniejszym

79 Uruszczak, *Próba kodyfikacji prawa polskiego w pierwszej połowie XVI wieku*, 189.

80 Jan Stanisław Bystroń, *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce. Wiek XVI-XVIII*, t. II (Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1994), 183.

81 Cyt. za Uruszczak, *Korektura praw z 1532 r.* t. I, 43.

okresie przekształcała się w walkę z domniemanego dążenia kolejnych monarchów o *absolutum dominium*.

Z dwoma wymienionymi tu powodami wiązał się i trzeci – niechęć do prawa rzymskiego, które kolejne projekty korektury w większym lub mniejszym stopniu starały się upowszechnić. Szlachta widziała w prawie rzymskim – zwłaszcza w kwestiach dotyczących sfery życia publicznego – instrument służący władzy wzmocnieniu królewskiej i ustanowieniu rządów absolutnych. Uważano też, że wprowadzenie prawa rzymskiego, będącego prawem Rzeszy Niemieckiej, byłoby przejawem zależności Polski od cesarstwa. W Rzeczypospolitej przełożyło się to ostatecznie w negatywny stosunek wszystkich do praw.

Czwartym wreszcie powodem była obawa przed wzmocnieniem poprzez reformę prawa może nie tyle pozycji kościoła rzymskokatolickiego co duchowieństwa, zwłaszcza że wielu korektorów do reformy prawa stanowili duchowni. Było to bardziej widoczne w pierwszych dekadach XVI wieku przesiąkniętych duchem reformacji, ale także i później, zwycięstwo katolicyzmu zbiegło się przecież zakończeniem okresu walki o reformę prawa sądowego.

Tak naprawdę, mimo powszechnego narzekania na stan prawa w Polsce, szlachta była mimo wszystko zadowolona z istniejącego stanu rzeczy i nie zamierzała go zmieniać.

Bibliografia

- Balzer Oswald, *W sprawie sankcyi statutu mazowieckiego pierwszego z roku 1532*. Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, 1890.
- Bardach Juliusz, Bogusław Leśnodorski, Michał Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*. Warszawa: Lexis Nexis, 2009.
- Bibrzycki Kazimierz, „Palczowski (Palczewski) Jan z Brzeziny”, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXV/1. 61-62. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1980.
- Bobrzyński Michał, „Przedmowa”, [w:] *Starodawne polskiego prawa pomniki*, t. III, wyd. M. Bobrzyński, vi-xxiii. Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, 1875.
- Borzystowski Marian, „Sprawa uchwalenia korektury pruskiej w obradach sejmiku generalnego Prus Królewskich (1580-1599)”, [w:] *Studia Culmensia Historico-Juridica czyli Księga pamiątkowa 750-lecia prawa chełmińskiego*, red. Zbigniew Zdrójkowski, t. II. 235-270. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1990.
- Bukowska Krystyna, *Tomasz Drezner polski romanista XVII wieku i jego znaczenie dla nauki prawa w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1960.

- Byliński Janusz, „Jan Swoszowski – wytrawny parlamentarzysta i prawnik czasów Zygmunta III Wazy” *Sobótka*, z. 2-3 (1993): 175-188.
- Bystroń Jan Stanisław, *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce. Wiek XVI-XVIII*, t. II. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1994.
- „Cautele quaedam in iure terrestri tentae et observatae”, [w:] *Archiwum Komisji Prawniczej*, t. IX, wyd. Stanisław Kutrzeba. 199-216. Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, 1913.
- Dunin Karol, *Dawne mazowieckie prawo*. Warszawa: Biblioteka Umiejętności Prawnych, 1880.
- Dzieduszycki Klemens, *Jan Herburt. Kasztelan sanocki. Rys biograficzny*. Lwów: nakł. Karola Wilda z drukarni „Dziennika Polskiego”, 1879.
- Gansiniec Ryszard, „Redaktor Syntagmatów” *Czasopismo Prawno-Historyczne*, nr 1 (1956): 291-296.
- Guzowski Piotr, „Pierwszy polski indeks ksiąg zakazanych” *Studia Podlaskie*, t. XII (2002): 195-196.
- Ius municipale, to jest prawo miejskie majdeburskie, nowo z łacińskiego i z niemieckiego na polski język z pilnością i wiernie przełożone*, wyd. Grzegorz Maria Kowalski. Kraków: Bibliotheca Iagellonica. Fontes et studia, 2011.
- Jurek Piotr, *Historia państwa i prawa polskiego. Źródła prawa, sądownictwo*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1996.
- Jus polonicum, codicibus veteribus manuscriptis et editionibus quibusque collatis*, wyd. Jan Wincenty Bandtkie. Warszawa: Typographia Publica, Societatis Regiae Philomathicae Varsaviensis, 1831.
- Kaczmarczyk Zdzisław, Bogusław Leśnodorski, *Historia państwa i prawa Polski*, t. II, *Od połowy XV wieku do r. 1795*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1966.
- Kamińska Krystyna, „Summa Rajmunda Partenopejczyka jako zabytek średniowiecznego prawa rzymskiego” *Czasopismo Prawno-Historyczne*, z. 1 (1974): 147-157.
- Kamiński Jan, *Otto z Chodcza, wojewoda krakowski: próba monografii historycznej*. Złoczów: Drukarnia Wilhelma Zukerkandla, 1911.
- Kawecka-Gryczowa Alodia, „Janoszowski Jan Łazarzowic”, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*. t. X. 598-600. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich-Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1962/1964.
- Kolankowski Zygmunt, „Zapomniany prawnik XVI wieku Jan Łączyński i jego ‘Kompendium sądów Króla Jegomości’ Studium z dziejów polskiej literatury prawniczej” *Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu*, z. 2 (1960).
- Kowalska Halina, „Przyłuski Jakub”, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*. t. XXIX/1. 206-209. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich-Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1986.

- Kowalska Halina, Janusz Sikorski, „Sarnicki Stanisław”. [w:] *Polski Słownik Biograficzny* t. XXXV/2. 217-223. Warszawa-Kraków: Instytut Historii, 1994.
- Kowalski Grzegorz Maria, „Paweł Szczerbic h. Jelita (Koźlerogi) odmienione (1552-1609)”, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XLVII/3. 397-399. Warszawa-Kraków: IH PAN- Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Societas Vistulana, 2011.
- Kunderewicz Cezary, *Dzieła Stanisława Łochowskiego i Marcina Paciorkowskiego o polskim procesie granicznym*. Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze, 1956.
- Lengnich Bogumił, *Prawo pospolite Królestwa Polskiego*. Kraków: Redakcja Kwartalnika Naukowego, 1836.
- Lesiński Bogdan, Władysław Rozwadowski, *Historia prawa sądowego. Zarys wykładu*. Poznań: Ars boni et aequi, 1992.
- Lewandowska-Malec Izabela, „Krakowskie postulaty reformy szlacheckiego wymiaru sprawiedliwości I poł. XVII w.”, [w:] *Dzieje wymiaru sprawiedliwości*, red. Tadeusz Maciejewski. 219-226. Koszalin: Wydawnictwo Uczelnianej Bałtyckiej Wyższej Szkoły Humanistycznej, 1999.
- Lewandowska-Malec Izabela, „Pisarz ziemski Jan Swoszowski autorem projektu reformy ziemskiego procesu sądowego”, [w:] *Wielokulturowość polskiego pogranicza. Ludzie – idee – prawo*, red. Adam Lityński, Piotr Fiedorczyk. 243-258. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu, 2002.
- Lewandowska-Malec Izabela, „Postulaty reformy procesu sądowego w okresie rokосу sandomierskiego (1606-1609)” *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze*, z. 141 (1992): 53-69.
- Maciejewski Tadeusz, *Historia ustroju i prawa sądowego Polski*. Warszawa: C. H. Beck, 2008.
- Malinowska Irena, „Mikołaj Żalaszowski. Polski prawnik XVII stulecia na tle ówczesnej nauki prawa” *Zeszyty Naukowe UJ, Rozprawy i Studia* (1960).
- Moniuszko Adam, „Postulaty zmian w ziemskim procesie koronnym a próba jego reformy na przełomie XVI i XVIII wieku” *Zeszyty Prawnicze Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, z. 1 (2005): 147-173.
- Naworski Zbigniew, *Szlachecki wymiar sprawiedliwości w Prusach Królewskich (1454-1772). Organizacja i funkcjonowanie*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2004.
- Pacuski Kazimierz, „Prażmowski Wawrzyniec”, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXVIII. 391-393. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich-Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1984-1985.
- Pauli Lesław, *Jan Nixdorff, pisarz prawa procesowego (1625-1697)*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1957.
- Picur Julia, „O zbiorze Statuta i przywileje koronne z łacińskiego języka na polskie przełożone, nowym porządkiem zebrane autorstwa Jana Herburta” *Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis*, nr 1 (2017): 167-192.

- Płaza Stanisław, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym, cz. I: X-XVIII w.* Kraków: Księgarnia Akademicka. Wydawnictwo Naukowe, 1997.
- Polskie Statuty ziemskie w redakcji najstarszych druków (Syntagmata)*, wyd. Ludwik Łysiak, Stanisław Roman. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1958.
- Reszczyński Jarosław, „O prawie i różności praw’ w częściach wstępnych Summy legum i Sigismundiny”, [w:] *Leges Sapere. Studia i prace dedykowane profesorowi Januszowi Sondlowi w pięćdziesiątą rocznicę pracy naukowej*, red. Waclaw Uruszczak, Paulina Świącicka-Wystrychowska, Andrzej Kremer. 442-470. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2008.
- Reszczyński Jarosław, „Paweł Szczerbic i jego tłumaczenia prawa niemieckiego”, [w:] *Regnare Gubernare Administrare*, t. II, *Z dziejów administracji i nauki prawa*, red. Stanisław Grodziski, Andrzej Dziadzio. 191-206. Kraków: Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne sp. z o.o. – Oficyna Wydawnicza Akademi im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, 2012.
- Reszczyński Jarosław, *Sądownictwo i proces w kodyfikacji Macieja Śliwnickiego z 1523 roku. O wpływach prawa rzymskiego i praw obcych na myśl prawną polskiego Odrodzenia.* Kraków: Monografie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2008.
- Sójka-Zielińska Katarzyna, *Historia prawa.* Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1981.
- Starodawne polskiego prawa pomniki*, wyd. Michał Bobrzyński, t. III. Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, 1874.
- Statuta Y Metrika Przywileiow Koronnych Ięzykiem Polskim Spisane, Y porządkiem prawie przyrodzonym a barzo snadnym nowo zebrane Przez Stanisława Sarnickiego*, cz.1-2, Kraków: W Drukarni Lazarzowej, 1594.
- Średniowieczne prawa mazowieckiego pomniki z rękopisu petersburskiego*, wyd. Oswald Balzer. Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, 1895.
- Tafiłowski Piotr, *Jan Łaski (1456-1531): kanclerz koronny i prymas Polski.* Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 2007.
- Uruszczak Waclaw, „Commune incliti Poloniae Regni privilegium constitutionum et indultuum. O tytule i mocy prawnej Statutu Łaskiego z 1506 roku” *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej*, z. 96 (2006).
- Uruszczak Waclaw, „Korektura praw z 1532 r. Studium historyczno-prawne” *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace prawnicze*, t. CMLXVI, z. 135; t. MIII, z. 137 (1990-1991).
- Uruszczak Waclaw, „Król i sejm w świetle Korektury praw z 1532 r. Z badań nad przyczynami jej upadku” *Krakowskie Studia Prawnicze*, t. VIII (1975): 123-141.

- Uruszczak Wacław, *Historia państwa i prawa polskiego 966-1795*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2021.
- Uruszczak Wacław, *Próba kodyfikacji prawa polskiego w pierwszej połowie XVI wieku*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1979.
- Volumina Legum*, t. I-VI, *Inwentarz*. Petersburg: nakł. Jozafata Ohryzki, 1859-1860.
- Zdrójkowski Zbigniew, „Korektura pruska – jej powstanie, dzieje oraz jej rola w historii polskiej jurysdykcji i myśli prawniczej (1598-1830)” *Czasopismo Prawno-Historyczne*, z. 1 (1961): 109-151.
- Zięba Agnieszka, „Summa’ Rajmunda Partenopejczyka i jej znaczenie w dyskusji o roli prawa rzymskiego w dawnej Polsce”, [w:] *Leges Sapere. Studia i prace dedykowane profesorowi Januszowi Sondlowi w pięćdziesiątą rocznicę pracy naukowej*, red. Wacław Uruszczak, Paulina Święcicka-Wystrychowska, Andrzej Kremer. 755-767. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2008.
- Żelewski Roman, „Herbert Jan”, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. IX. 440-442. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich-Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1960-1961.

This article is published under a Creative Commons Attribution 4.0 International license.

For guidelines on the permitted uses refer to <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode>